

Præstø Lokalhistorie

Præstø Lokalhistoriske Arkiv & Lokalhistorisk
Forening for Præstø
21 årgang — Nr. 3. — august 2012

Indhold

Da der var værtshuse i Præstø af Hans Chr. Thomsen	s. 4
Hjemmedåb i øl af Hans Chr. Thomsen	s. 9
Jomfrustræde af Hans Chr. Thomsen	s. 12
Lige til Øllet af Hans Chr. Thomsen	s. 15
Bestyrelser	s. 19

Udgiver: Præstø Lokalhistoriske Arkiv, Lindevej 45, Præstø 4720.

Tlf.: 5536 3109. E-mail: lokal@praesto-arkiv.dk

&

Præstø Lokalhistorisk Forening. Formand Dorte Worsøe, Faksevej 8, Præstø

Tlf.: 5599 3724. E-mail: lystskovhus@mail.dk

Redaktion: Hans Chr. Thomsen Egestræde 3, Skibinge, Tlf.: 5599 1494,

E-mail: hctka@mail.dk

Dorte Worsøe, Faksevej 8, 4720 Præstø. Tlf. 5599 3724.

E-mail: lystskovhuse@mail.dk

Forsidefotoet skyldes bogen ”Den gammelkære brændevin”. **Bagsidefotoet** viser Tuborgs berømte ølreklame

Præstø Lokalhistorie udkommer 4 gange årligt, og dækker Præstø sogn og landsogn, Beldringe, Baarse, Skibinge, Allerslev, Ugledige og Jungshoved

Medlemskab af Lokalhistorisk Forening koster årligt 100 kr. for enlige og 150

for ægtepar. Indmeldelse kan ske hos Knud Holm Nielsen, Tlf.: 5599 1895

Havnevej 12, 4720 Præstø. E-mail: knuboholm@yahoo.dk.

Tryk: Nordfalsters Bogtrykkeri . ISSN: 1903-0886

Arkivets åbningstider: Mandag kl.13—16 og 1. lørdag i måneden kl.10—13 i perioden 1. sept. – 30. april. Juli måned er lukket.

Lindevej 45, 4720 Præstø Tlf.: 55 36 31 09,

E-mail: lokal@praesto-arkiv.dk

Arrangementer

7. September.

Tur i egne biler m. samkørsel til Skibinge kirke, hvor Ole Sørensen vil vise os og fortælle om de nyrestaurerede kalkmalerier. Den medbragte kaffe drikkes bagefter i Menighedshuset. Afgang fra Præstø bibliotek kl. 13,45.

25. Oktober kl. 19,30 i Bernhards Baghus.

En aften med Benny " antik " om designeren Harald Quistgaard.

15. November kl. 19,30 i Bernhards Baghus.

Bo Manderup vil causere over emnet " Fra Bruxelles til Præstø "

6. December kl. 19,30 i Bernhards Baghus.

Peter Frandsen vil fortælle om bl. a. julen i det gamle Præstø.

Sensommerbusturen arrangeres i år af Bevaringsforeningen.

Den finder sted **søndag d. 9. September** med afgang fra biblioteket kl. 9.

Turen går til Gjorslev, hvor vi får en omvisning.

Derefter spiser vi en lækker frokost på Traktørstedet Gjorslev Bøgeskov.

Efter frokost ser vi Karise kirke på vejen til Trines hus, hvor vi bliver vist rundt og I bagefter kan drikke jeres medbragte kaffe i haven.

Prisen for turen er 250 kr. Prisen omfatter buskørsel, entreer, omvisninger og frokost incl. 1 glas øl / vin.

Tilmelding senest en uge før til : Knud Holm Nielsen på tlf. 55991895 eller Ralf Søgård Mortensen på tlf. 55991407.

Da der var værtshuse i Præstø

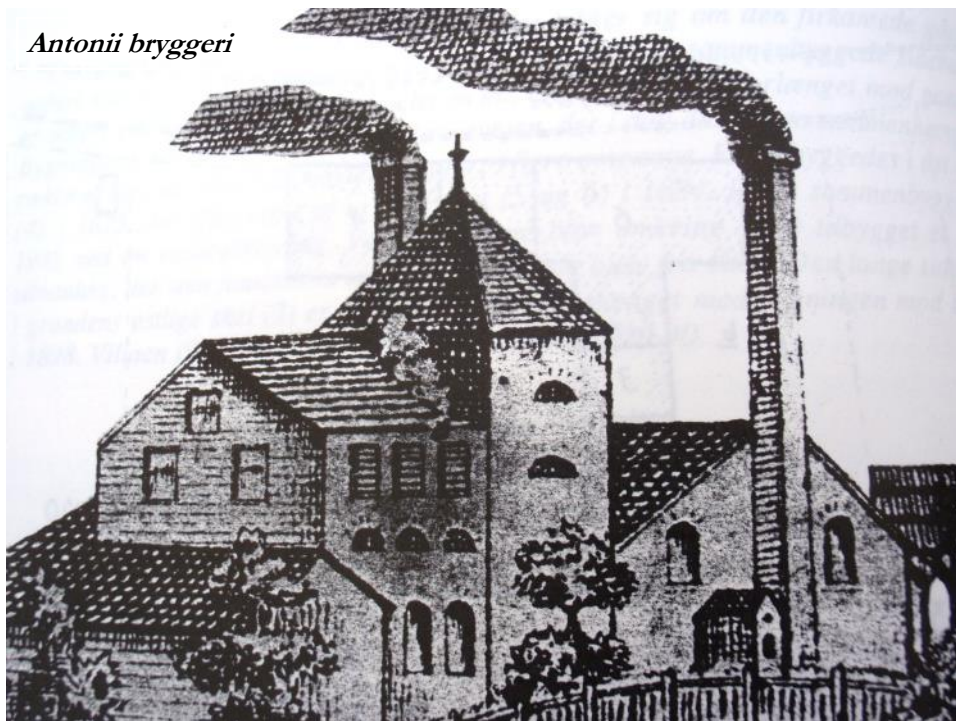
Af Hans Chr. Thomsen

I slutningen af 1800-tallet var der 21 værtshuse i Præstø. Indbyggertallet var på 1.500. Det giver et værtshus pr. 71 indbyggere. Det var en pæn dækningsgrad, og så er ikke medregnet de køb-

mænd, der havde udskænkingsret. Der foreligger ikke noget om, at netop Præstø-borgerne dengang skulle være særlig befængt med tørst. De onde tider fra 16- og 1700-tallet med svensk

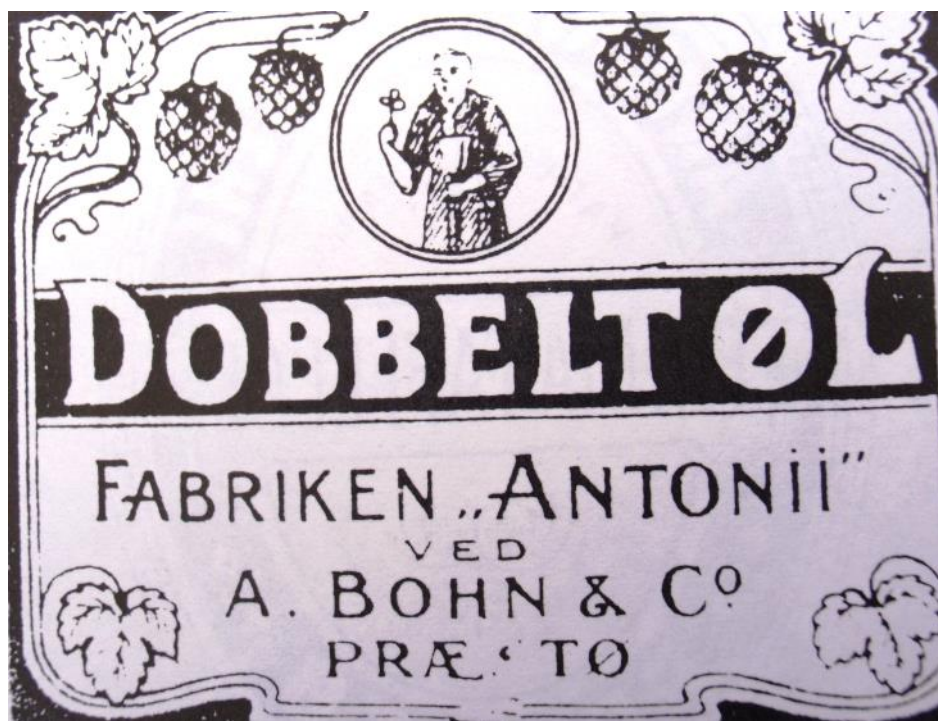
Antonii bryggeri

besættelse og mange brande, der sved det meste af byen af, var forbi. Købstaden havde det langt om længe godt med sig selv, og de generelt gode tider tiltrak folk. 500 indbyggere var der ved

1800-tallets begyndelse – 1500 ved slutningen. Væksten skyldtes naturligvis ikke bare udefra kommende folk men også nye borgere af egen avl.

Med opkomsten af Antonii Bryggeriet i 1876 supplerede byen nu brændevinsproduktionen med "hjemmebrygget" øl af bedste kaliber. Initiativet til bryggeriet kom fra cand. polyt. Emil Leth, der havde erfaring med bryggeri fra Gammel Carlsberg i København. I 1884 afbændede han sin andel til Tolderlund, der dermed blev enejer af bryggeriet i 1892

Smuk by med nogenlunde lige gader

De fleste værtshuse lå i Adelgade. 13 af dem lå i begyndelse og midten af gadeforløbet med en udtynding ned mod kirken. Resten af byen var også dækket ind, bl.a. med udskækningssteder på torvet såvel som ved havnen.

Som by betragtet var Præstø et godt sted at nyde en genstand eller to. Den var smuk, gaderne var nogenlunde lige, og der kom gadebelysning fra midten af århundredet. På et af hotellerne - Hotel Danmark og Petersens Hotel – kunne man overnatte, hvis det var nødvendigt, og det var det for mange tilrejsende handelsfolk. De lokale kunne nøjes med at følge digteren Benny Andersen gode råd:

Go' nu nat
og gå nu lige hjem
mens du stadig er ved dine fulde fem.

Navnene på værtshusene havde kolorit som Snasken, Det grønne apotek, Smut forbi, Rottenborg og Kælderen. I den mere ædruelige ende var der navne a lá Torvecafeen, Bryggergården og Kafee Duval.

12 brænderier

Præstøborgerne bar belastningen af deres værthusfyldte skæbne med tålmodighed og ved hjælp af en sjat brændevin i ny og næ. Det var også nødvendigt for at vedligeholde en jævn afsætning. Købstaden havde 10 brænderier i 1840erne, og det meste af produktionen forlod aldrig byen. Vordingborg slog sig til tåls med 4 af slagsen. Hvor lang tid alle disse brænderier overlevede er ikke til at sige, men hvis nogle forsvandt og det kneb, kunne man altid gå til købmand Grønvold. Han producerede en overgang små 600 liter brændevin hver anden dag. Det lader vi lige stå et øjeblik! Godt nok var styrken mindre dengang – omkring 20% mod de ca. 40% i dagens brændevin. Men alligevel.

Nu skælver ...

Det var sådanne klare dråber, som fik Johannes V. Jensen til henrevet at udbrude:

nu skælver mit Bryst imod Snapsen
som jeg har skænket mig af den iskolde
Flaske

se den spiller, den ler klart
jeg holder den op som en stor levende
Diamant
Kornbrændevin, kort sagt, Danmark

Halfdan Rasmussen holdt sig heller ikke tilbage. Han ville lade "Helan gå" Norden rundt: I Sverrig la'r man Helan gå Når man skal suppa sammen I Norge må de fulde stå Og holde sig til Drammen I Danmark drikker vi om kaps Med hullerne i jorden.

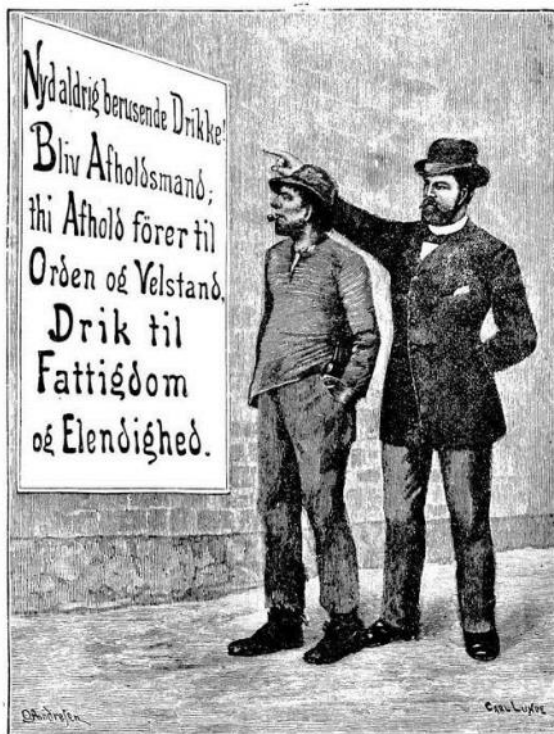
Så lad os suppa dram og snaps
Og samle hele Norden.

Rasmussen udelukkede Finland fra Norden, men det var måske sprogligt begrundet. Selv i ædruelig tilstand er det

svært at få tungen til at opføre sig ordentligt på finsk for andre end de finske.

Præstø og digterne var ikke ene om at gå til biddet. Tørsten var stor overalt i

kongeriget. Det var blandt andet udtryk for en urbaniseringsproces, der vendte op og ned på det tilvante i landet. Det afstedkom en hastig fremvækst af afoldsbevægelser, der hurtigt fik op til 90.000 medlemmer. Indre Mission fandt en arbejdsmark i storbyernes slumkvarterer, Blå Kors blev

stiftet i København 1895, og udefra kom Frelsens Hær, der blev startet i England i 1865 af William Booth med nogle få ny-frelste drankere bag sig på usikre ben. I 1887 kom bevægelsen til Danmark, og den fik nok at se til med

omkring 10.000 udsalgssteder i hele landet.

Alting har en ende

Livet som værtshusholder i Præstø var nu ikke lutter lagkage. Fra 1880erne og frem til århundredeskiftet steg afgifterne på spiritus konstant, og konkurrencen indbyrdes samt konkurrencen med købmændene var ikke altid lige let. Værtshusholderne skulle betale en højere afgift end købmændene, og det skabte en stabil forsuring. Bedre blev det

ikke, da der i 1912 kom en ny beværterlov, der fastsatte antallet af udskænkingssteder til 1 stk. pr. 350 borgere. Det reducerede antallet i Præstø til bare 7 stykker. De ”gyldne” tider var forbi. Om perioden kan man naturligvis også med Storm P undre sig over, at nogen overhovedet kunne ”næne at sælle speritus”

Antonii bryggeri ved Præstø fjord

Hjemmedåb i øl

Hans Chr. Thomsen

I retsprotokollen fra 1671 kan man se, at sognepræsten i Præstø og Skibinge, Hr. Arendt Andersen, d. 25. februar samme år fik besøg af en Hr. Claus Jacobsen. Der står ikke noget om, hvad Claus Jacobsen lavede eller hvad han ellers var for et menneske, men det oplyses dog, at han var ædru. Han ville gerne have sit barn fremstillet i kirken, som traditionen bød, nu det var blevet hjemmedøbt. Præsten fik at vide, at jordmoderen havde foretaget dåben, som det sig hør og bør i ”Navnet Faders, Søns og Helligaands”. Men ”Det gik haardt til”, sagde Hr. Jacobsen, ”og jeg skal i sandhed sige, at det blev døbt med Øl”

En kande øl til jordmoderen

Nu blev jordmoderen, Ellen Nielsdatter, indkaldt til forhør. Hun var en rutineret jordmoder, der havde hjulpet omkring 400 børn til verden, og hun

havde et ”godt ærligt Navn og Rygte” blandt byens kvinder. Det kom frem, at en nabo af et godt hjerte havde sendt en kande øl ind til jordmoderen og den fødende, da de var fattige folk. Her var øllet så blevet omskænket til jordmoderens kande uden dennes viden, hvorefter hun havde hældt det i hovedet på barnet under dåben. Naboen vidnede – som det hed i 1600-tallet - ”med Ed og opstrakte fingre efter Loven” på, at ingen havde været drukne. Præsten fulgte op med et spørgsmål, om jordmoderen ellers plejede ”at drikke sig drukken”, når hun hjalp børn til verden. Det gjorde hun ikke.

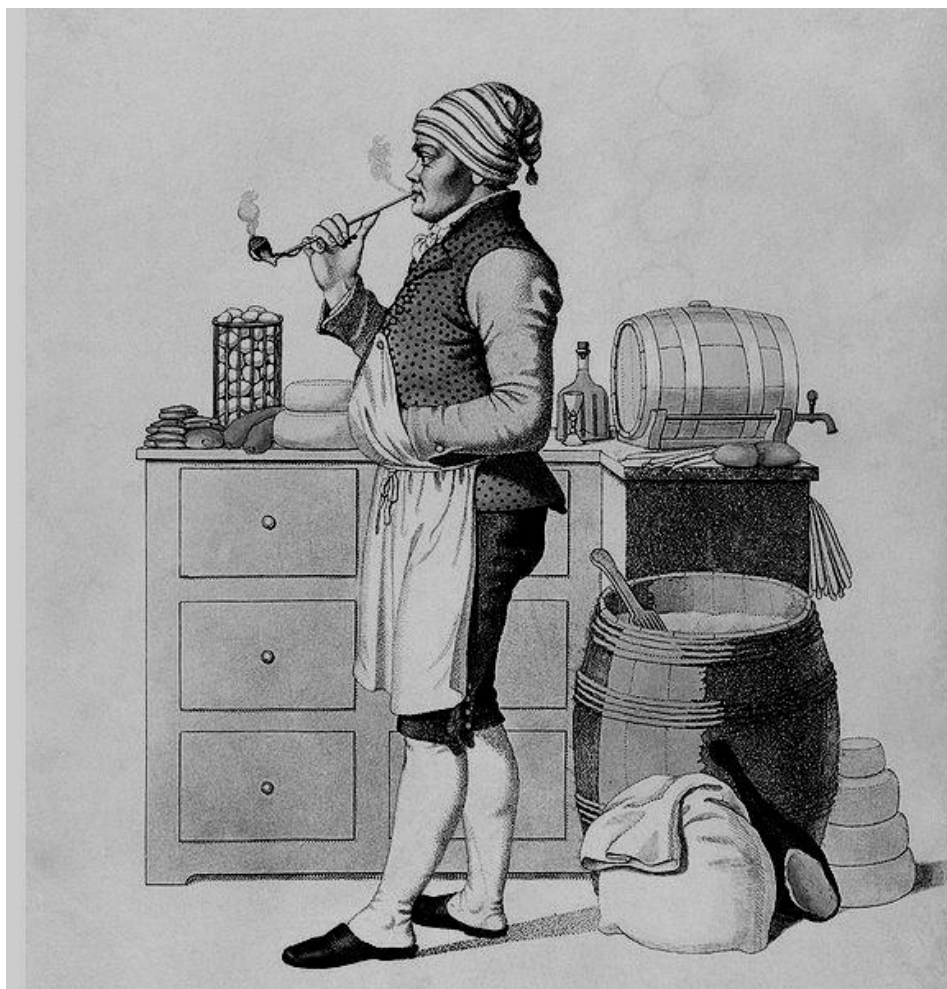
Man må formode, at der dermed ikke blev gjort mere ved sagen.

Uqvemsord og blodig banden

Sognepræsten, Hr. Arendt Andersen, var ellers en ”i alle Maader en hæderlig

og agtværdig Mand”, der var en god hyrde for sin flok i Præstø og Skibinge fra 1638-1678. Under svenskekrigen (1658-60) og tiden efter havde han det svært, da krigen havde forarmet hans

sognebørn i en grad, så de ikke kunne lønne ham. I sin nød klagede han til kongen – ”alles Betrængtes Ven, Landsfaderen, Frederik d. Tredje”. Denne indskærpede bønderne deres

pligt, men lige meget hjælp det. Ja, Borger Søfren Lauritzen Curdtz overfaldt ligefrem Hr. Andersen en dag med ”Uqvemsord, blodige Eder og Banden” ligesom han ”misbrugte Guds Søns hellige Navn saa ilde, at det blev Gud til største Fortørnelse”. Den gik ikke. Hr. Arendt Andersen ”overvandt sin Ulyst til Ufred” og klagede til provsten, der indstævnedes den forastelige for den gejstlige ret.

Det gjorde noget ved Borger Curdtz, der nu var ”bleven blød om Hjertet”. Han undskyldte og det slog Hr. Arendt Andersen sig tilfreds med. Om det hjælp på hans forarmelse vides ikke, men hans efterfølger klagede også til ”alles Betrængtes Ven, Landsfaderen, Frederik d. Tredje” - uden held.

Billedtekst

Side 10: Høker—bemærk ølankeret

Side 11: Skibinge kirke i bakspejlet

Jomfrustræde

Hans Chr. Thomsen

I Islam er paradiset befolket med smukke jomfruer. Det ved de fleste. De gives til muslimske mænd i efterlivet, og jomfruerne er i stand til at genjomfruiseres efter samleje. I den kristne kultur er Jesu som bekendt født af en jomfru, og nonner har helliget deres jomfrudom til Guds fremme.

Dyrkelsen af jomfruer hænger ofte sammen med patriarkalske landbrugskulturer, og en sådan er ikke længere dominerende i Danmark, så nu om stunder er jomfruer ikke, hvad de har været. Begrebet har af uransagelige grunde overlevet bl.a. som smørrebrødsjomfru, og i en helt anden boldgade er der brolæggerjomfruer og jomfrurejser, og i Præstø er der et Jomfrustræde. Hvorfor nu det?

Hvad er en jomfru ?

I Præstegården i Præstø havde byskriverens moder i slutning af 1600-

tallet en beværtning. Det faldt nogle af byens bedre borgere for brystet, og de klagede til stiftsøvrigheden over det usømmelige forhold. En af klagerne var købmand Elias Christoffersen, der måske har haft andre motiver end de sømmelige. Ifølge klagerne hed kroen Jomfru Kroen. Det faldt præsten for brystet, så han lagde sag an mod købmanden med den begrundelse, at det kun var denne i Præstø, der kaldte kroen for Jomfru Kroen.

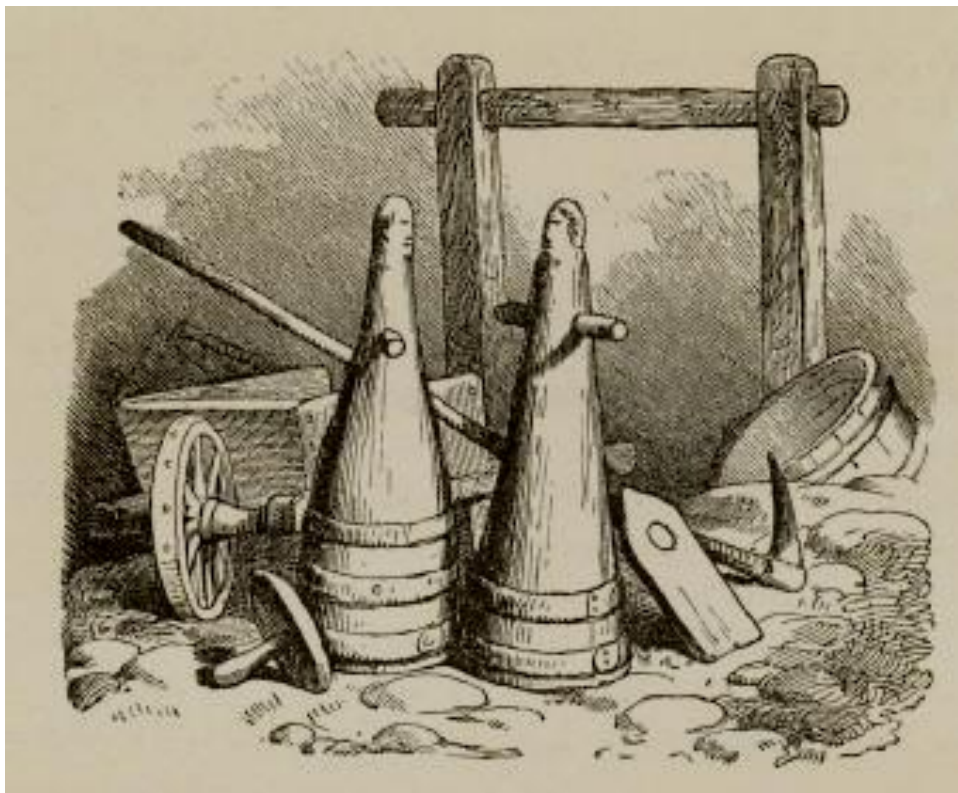
I sagen indgik en række vidner. En af dem havde den forgangne vinter købt en pot øl i kroen, og der hørt byskriveren sige til sin moder, at soldaterne i byen havde givet alle kroerne navne, og hendes blev kaldt for Jomfru Kroen. Hertil svarede moderen: ”Det er bedre, end om de havde kaldt Huset et Horehus”, hvad hun så mente med det. Ifølge et andet vidne fik moderens tjenestepige besked på ikke at sætte sig sammen med ”Jomfruerne”. Hun blev

i stedet anbragt for sig selv ved kakkelloven.

Hele 15 vidner kunne i øvrigt bekræfte, at navnet Jomfru Kroen var en almindelig benævnelse blandt folk.

Ja, by-skriveren selv havde engang drukket med en mand fra Skibinge og foreslået, at de forlagde deres fornøjelser til hans moders kro - Jomfru Kroen. Det gjorde de så, og der blev de i øvrigt

Fra H.C. Andersens eventyr "To jomfruer": "Har Du nogensinde seet en Jomfru? Det vil sige, hvad Brolæggerne kalde en Jomfru, En til at stampe Steenbroen med. Hun er heel af Træ, bred forneden med Jernring om, og smal foroven med Stok, den er hendes Arme."

modtaget af Jens Urtegårdsmands søn fra Nysø, der spillede lystigt på fiol for de vel beskænkede gæster og jomfruer.

En alt for tør gane

Lokalhistorikeren N.V. Nielsen havde i slutningen af 1800-tallet sin spas med

at portrætter præsten på præstegården. Det hyggede han sig således med: ”Hans Gane var altid tør, alt for tør, og da Menneskene kun undtagelsesvis pine deres eget Legeme, matte Tørsten stilles, og da Velærværdigheden ikke holdt af Svagdrikke, benyttede han stærke

Sager, og Resultatet blev, at han af og til, eller, for at komme Sandheden saa nær som mulig, næsten

dagligdags trak omkring med nogle fæle Bjørne; han tog dem endog med til Nadverbordet og paa Prædikestolen, og

da de ikke vare dresserede, men af temmelig ubændig natur, matte hans Foresatte til sidst tage under Overvejelse, hvad der var ved den Sag at gøre”, og i 1688 blev han fjernet fra sit embede. Men med sin bopæl tæt ved kroen havde der en tid været velsignet kort mellem ham og øllet.

Syfilispatienter blev i begyndelsen af 1800-tallet behandlet i en svedetønde med røg af kviksølv blandet med urter. På billedet på væggen omsavner djævelen en ung kvinde.

Havde kroen således fået sit navn stadfæstet i byen og bevidnet ved en retssag, har der formodentlig ikke været langt til at navnet smittede af, så strædet blev til Jomfrustræde. Sådant hedder det den dag i dag, om end der ikke er mange jomfruer der – så vidt vi ved.

Lige til øllet

Hans Chr. Thomsen

Processyge, siger lokalhistoriker N.V. Nielsen, var typisk for Præstø og omegn i 16- og 1700 tallet. Tiden var fuld af konflikter – og ja, vold, som da præstens huslærer fra Baarse kom i slagsmål midt på Adelgade og fik slået parykken af, så den røg i rendestenen og blev trampet på. Og ikke nok med det. Parykmageren kunne ikke lave en erstatning af mangel på kvalitetshår. Processygen havde så at sige strukturelle årsager. Købmændene havde monopol på salg af varer i købstaden – herunder øl. Det ville oplandet ikke uden videre affinde sig med. Der gik ofte smugkro i den, og ved retssagen var der som regel et fortræffeligt sammenhold blandt lovbryderne. Loven selv var heller ikke altid for klar i mælet. Da en købmand blev anklaget for at købe øl i Næstved i stedet for Præstø, som han skulle, da det lå nærmest, sagde loven til alles forbavselse, at det var i orden. For ølsalg i Næstved gjaldt, at det kunne købes i en afstand af 2 mil fra byen.

Lønnings-korn

Ved bondegilder skulle øllet hentes i købstaden, men der var smutveje. En bonde kunne således låne korn ud til gildeholderen, og hvis øllet så blev brygget hos udlåneren, var det lovligt. Unge mennesker havde også deres smutveje. Engang blev en hel bys ungdom overrasket, medens de i gemytlig stemning lod den ene pot øl efter den anden forsvinde indenbords. På forespørgslen om, hvor de havde købt øllet, svarede de, at de overhovedet ikke havde købt det. De havde fået korn som en del af deres løn – såkaldt lønningskorn - og havde bedt bonden om at brygge noget øl til dem. Det havde han så gjort. Det var det øl, som de nu var i færd med at nyde med så stort velbehag. Det holdt de alle fast i – en for alle og alle for en.

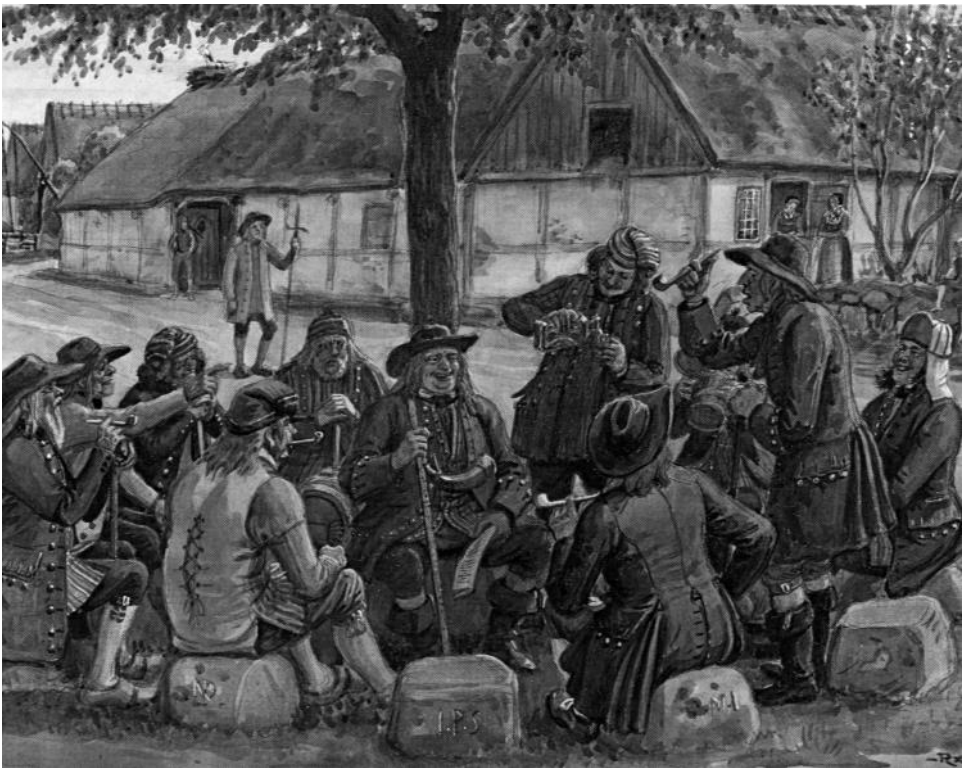
Med dragne høtve

Det var ikke ret ofte at det lykkedes myndighederne at få ram på smugkroerne, men i 1701 lykkedes det dog at få ram på en i Skibinge. Han fik en bøde på 10 Rd. Han vidste godt, at hans brygning havde været ulovlig, men som

han sagde, så havde det i det mindste været godt øl, ja han førte oven i købet vidner på at øllet havde været godt 2 skillings øl kanden.

Der blev også ulovligt fremstillet stærkere sager end øl. Når den såkaldte Consumtionsforpagter undersøgte om der blev brændt brændevin, havde han

Der er møde i landsbyen, der skænkes op og alle er glade

som regel gode borgere med sig. Det kunne være nødvendigt. Der var eksempler på at bønderne værnede om deres brændevin med høtyve. Sammenstødene kunne være så voldsomme, at de for manges vedkommende, måtte have hjælp af bartskjæreren – datiden lægehjælp. Ingen af parterne gav op, før de var tvunget til det.

Guds gave til mennesket

Palle Ove Christiansen skriver i sin mesterlige bog ”Lykkemagerne” om fæstebønderne i Gørslev i 1700-tallet - ”Var et samvær på vej til at blive gemtligt, var det værd at forsøge at forlænge det. Øllet og brændevinen fri-

Marstrands tegning af Holbergs Jeppe og Jacob Skomager

gjorde mennesket. Det var guds gaver, som var givet dem, for at de skulle fornøje sig ved dem. Der var forskellige måde at drikke på. At drikke for tørsten var anderledes end, at drikke for glæden. Også i Gørlev fandtes der folk, som drak både glæden og latteren ud af kruset.”

Set gennem den lokale præsts strenge øjne så gemytligheden anderledes ud: ”Jeg hermed indmelde, at Nordrups

karle og gårdmænd holder som sædvanlig et skrækkelig hus på byens tvende kroer. Nogle af dem har siddet i tre dage og nætter i forrige uge på kro. I aftes kl. 11.45 visiterede jeg begge steder, og fandt den ene kro fuld af gårdmænd, den anden af unge karle og drenge, alle med kort i hænderne, blodig banden på tungen, øl og brændevinsglas for munden.”

Glæden ved øl er global.

Præstø Lokahistoriske Arkiv

Fmd. Lis Rathsach, Hjørnehusvej 21,
4720 Præstø. Tlf.: 5599 2626,
E-mail: lis.rathsach@c.dk

Arkivleder Ove Rye Jørgensen, Ugledigevej
19, 4720 Præstø. Tlf. 5599 6016.
E-mail: overye@post.tele.dk

Kasserer Ole Sørensen, Ronesbanke 12 a
4720 Præstø Tlf. 5599 1173. E-mail
cokse@adr.dk

Styrelsesmedl. Bent U. Mortensen, Spurve-
vej 9, 4720 Præstø. Tlf. 5599 1755,
E-mail: beum@dbmail.dk

Styrelsesmedl. H.C. Hemmingsen, Fasanvej
6, Præstø, Tlf.: 5599 2416,
E-mail hcnaebbet@hotmail.com

Styrelsesmedl. Hans Chr. Thomsen,
Egestræde 3, Skibinge. 4720 Præstø
Tlf.: 5599 1494. E-mail: hctka@mail.dk

Styrelsesmedl. Anni Reichel,
Juulsvej 29, 4720 Præstø. Tlf: 20281803,
mail: annireichel@turbopost.dk

**Styrelsesmedl. (For Lokalhistorisk For-
ening) Ole E. Hansen**, Ved Gadekæret 2,
Skibinge. 4720 Præstø Tlf. 5599 1464

Lokalhistorisk forening for Præstø

Fmd. Dorte Worsøe, Faksevej 8,
4720 Præstø. Tlf. 5599 3724.
E-mail: lystskovhuset8@mail.dk

Næstfmd. Ole E. Hansen,
Ved Gadekæret 2, Skibinge. 4720 Præstø
Tlf. 5599 1464

Kasserer Knud Holm Nielsen,
Havnevej 12, 4720 Præstø. Tlf. 5599 1895.
E-mail: knuboholm@yahoo.dk

Best.medl. Bodil Møller, Spurvevej 5,
4720 Præstø. Tlf. 3216 1314. bm@dbmail.dk

Best.medl. Ralf Søgård Mortensen,
Adelgade 49A, Tlf.: 5599 1407

Redaktør af ”Præstø Lokalhistorie”:
Hans Chr. Thomsen, Egestræde 3,
Skibinge. 4720 Præstø Tlf.: 5599 1494.
E-mail: hctka@mail.dk

Suppl. Inge Knudsen, Jernbanevej 14 st.tv.,
4720 Præstø. Tlf. 5672 5161.
E-mail: wesse@lic-mail.dk

Suppl. Peter Frandsen, Kirkeagerstræde 23,
Skibinge 4720. Tlf. 5599 3936
E-mail: pf@turbopost.dk

TUBORG-ØL